

TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÖTEKİ KAVRAMI

YRD. DOÇ. DR. SÜLEYMAN ÜNÜVAR*

Özet

Türk yönetim felsefesinin temel ilkesi hâkimiyetleri altında yaşayan herkesi eşit birer vatandaş olarak kabul etmesidir. Türk kültürü tarih boyunca bu temel üzerine yükselmiştir. “Cihan Hâkimiyet Ülküsünde” insan, Türklere Tanrının bir emaneti olarak verilmiştir. Türklerde asla “öteki” kavramı yerleşmemiştir. Bu nedenle asimilasyon soy kırım gibi insanlık suçu fiiller ve uygulamalar tarihin hiç bir döneminde rastlanmaz. Çünkü insanları yönetmek kutsal bir olaydır. İslam öncesi Türk devletlerinde görülen Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde de hayat bulmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kendinden önce kurulan diğer Türk devletlerinde olduğu gibi sınırları içinde yaşayan herkesi “eşit” birer vatandaş olarak görmüş, hoş görü içinde herkese fırsat eşitliği tanımıştır.

Anahtar kelime: Hâkimiyet, Öteki, Eşit

Türk Kültüründe Ötekileştirme Kavramı

Türk Milleti tarih sahnesine çıktıktan bir müddet sonra atlı göçebelik hayatı ile tanışmış ve önce yakın çevresini sonrada uzak bölgeleri keşfe başlamıştır. Bilinen

* Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Türkler fethettikleri toprakları üstünde yaşayan insanla birlikte yönetmiştir. Dolayısıyla Türkler için kendilerinden olmayan diye bir kavram yoktur.

ilk büyük göç hareketi M.Ö.1700 yıllarıdır. Türkler, bu tarihten itibaren kendi ana yurtları dışında diğer bölgeleri de yönetme iddiasını ve başarısını ortaya koymuştur. Bu iddia “Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi”dir. Bu ülkü, M.Ö 209 yılında Mete ile birlikte devlet ve millet hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu mefkûre Türk kültüründe Mete’den itibaren günümüze kadar gelmiştir. Cihan Hâkimiyeti anlayışında Türkler dünyayı yönetme görev ve yetkisini Tanrı vermiştir. Bunun sonucunda anayurttan Çin’e Sibiryaya, Kafkaslara, Hindistan’a Avrupa’ya, sonraki dönemlerde İran’a oradan Anadolu ve Mısır’a kadar gitmeleri Tanrının bir emridir. Türkler, bu geniş coğrafyada yaklaşık 4000 yıldır at koşturmuşlar ve her şeye rağmen millî

benliklerini korumuşlardır.¹

Büyük Hun hükümdarı Mete, “vatan toprağının” önemseddiğini ve her şeyin üzerinde tuttuğunu, kurultayda yaptığı konuşmada “bataklık- çöl denilen o arazi milletindir, kimseye verilmez” diyerek toprağın, vatanın küçük bir parçasının dahi önemini ortaya koymuştur. Artık Türkler için alınan her yeni yer, vatan toprağıdır-yurttur. Bu Türk kültüründe Cihan hâkimiyeti anlayışını pekiştirmiştir. Alınan yerler boş kuru toprak parçası değildir orası “yurttur”. Yurdun üzerinde de insanlar yaşamaktadır. Türkler fethettikleri toprakları üstünde yaşayan insanla birlikte yönetmiştir. Dolayısıyla Türkler için kendilerinden olmayan diye bir kavram yoktur. Hâkimiyetleri altında yaşayan herkes eşittir, herkese hoş görü gösterilmiştir. Onlar insan olarak görülmüş asla köle muamelesi görmemiştir. Tarihin hiçbir döneminde “öteki” değildir, olmamıştır. Türk tarihinin hiçbir dönemde veya buldukları hiç bir coğrafyada soy kırım veya asimilasyon görülmemiştir. Çünkü coğrafyada yaşayan insan, Tanrının onlara bir emanetidir ve korunmalıdır. Türk kültüründe bu felsefe o kadar yer etmiştir ki kendi insanından daha çok yabancılara ilgi ve alaka göstermiştir.²

İslam öncesi Orta Asya’da kurulan bütün Türk devletlerinde “İnsanları ötekileştirmeden Yönetme” anlayış yaygın bir şekilde uygulanmıştır. “Öteki” olmadığı gibi kölelik kavramı da yoktur. Türklerde ekonomik dini veya askeri bir zümre sınıf söz konusu değildir. Soylu ve üstün bir sınıf anlayışı yoktur. O topraklarda yaşayan herkes eşittir. Bu nedenle Türklerde asla asimilasyon görülmemiştir. Türklerin sosyo ekonomik hayatı da herhangi bir sınıfın ortaya çıkışına ve sınıf mücadelesine engeldir. Hatta devleti yönetirken yabancılara devlet kademelerinde yönetici olarak görev verilmiştir. Bunun örneklerini hem İslam öncesi ve hem de İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemler sıkça görülmüştür. Ancak bu anlayış

Türk devletlerinin çabuk yıkılması nedenlerinden biri de olmuştur. Sınırları içinde yaşayan çeşitli farklı toplumların haklarını gasp eden onların haklarını yok sayan bir anlayış asla olmamıştır.³

Türkler bir arada yaşama kültürünü geliştirip başarıyla uygulayan beklide tek millettir. Türklerde insan unsurunun değerli olduğu bir devlet anlayışı vardır. Tarihe bakıldığında Türklerin egemen olmadığı coğrafyalarda kan ve göz yaşı hiç eksik olmamıştır. Ancak Türk coğrafyasında bu asla görülmemiş ve iç barış her zaman korunmuştur.⁴ Dünyaca kabul edilen “Hazar Barışı” bunun en güzel örneklerinden biridir. Hazar topraklarında üç dinin mensupları rahatça ve barış içinde hoş görüyle ibadetlerini yerine getirmişlerdir. İbadet merkezleri yan yanadır. Diğer taraftan üç kıtaya hâkim olan Osmanlı Devleti de bir başka örnektir.

İslamiyet’in kabulü ile birlikte Cihan Hâkimiyeti Mefkûresine “cihat-fütuhât-gaza” anlayışı eklenmiş ve İslam öncesi görülen dünyayı yönetme felsefesi aynen devam etmiştir. Büyük Selçuklu Devleti İran topraklarında kurulmuş, ancak ne asimilasyon nede ötekileştirme gibi bir anlayış benimsenmiştir. İran topraklarında yaşayan Türk olmayan diğer unsurları Tanrının bir emaneti olarak görülmüş ve yönetilmiştir. Hatta Büyük Selçuklu Devleti, Türk olmayan unsurlara devlet yönetimine getirmekte bir beis görmemiş ve en üst düzeyde yönetim görevi vermiştir. Büyük Selçuklularda olduğu gibi, kurulan diğer Türk-İslam devletlerinde kimseyi ötekileştirmeden hoş görü içinde devlet yönetmişlerdir.⁵

1299 da kurulan Osmanlı Devleti’nde de aynı hoş görü kültürünü görmek mümkündür. Osmanlı Devleti kurulduktan kısa bir müddet sonra hem Anadolu’da hem de Balkanlarda hâkimiyet kurması bu hoş görünün bir sonucudur. Osmanlılar kimseyi ötekileştirmemiştir. Osmanlı Balkanlarda yaklaşık 600 yıl kalmış ancak, asimile politikası uygulamamıştır. Hiçbir Balkan milletine dinini ve dilini öğretmeyi dayatmamış ve onları özgür bırakmıştır. Çünkü tarihten getirdiği kültüründe böyle bir anlayış yoktur. Osmanlı Devleti Viyana kapılarına kadar gitmesi orada yaşayan herkesi Allah’ın bir emaneti gibi görmesinin bir sonucudur. Osmanlı Devletinde o döneme Avrupa’da görülen bir sınıf ayrışımı veya bir kölelik asla söz konusu değildir. Hangi unsurdan olursanız olun herkes eşittir.⁶ Tıpkı Mete, Atilla, Mukan, Bilge kağan ve diğerleri gibi. Türkler tarih boyunca kendilerine sığınan yabancıları da korumuş ve kollamıştır. Hatta onları geri vermemek için savaş ilan ettiği görülmüştür.

İslamiyet’in kabulü ile birlikte Cihan Hâkimiyeti Mefkûresine “cihat-fütuhât-gaza” anlayışı eklenmiş ve İslam öncesi görülen dünyayı yönetme felsefesi aynen devam etmiştir.

Bu millet zulümden kaçan herkese kucak açmış ve onu kendisinden bilmiştir. Bu insanlarla evini ekmeğini paylaşmakta hiçbir beis görmemiştir.

Osmanlı Devleti kuruluşundan yıkılıncaya kadar Yahudi, Ermeni, Rum ve diğer unsurları, kendi insanı olarak kabul etmiş ve hoş görüşü içerisinde rahat ve huzur içinde yaşamalarını sağlamıştır. Osmanlı bu fiili durumu Tanzimat fermanı ile bir kez daha bir ağızdan yazılı hale getirmiştir. Tanzimat Fermanı ile herkesin eşitliği bir ke daha tescillenmiştir.⁷ Bununla yetinilmeyip onlara çeşitli görevler de vermiştir. Padişahlar sağlıklarını emanet etmişlerdir. Diğer taraftan dış işleri ve diplomasiyi emanet ederek devletin en gizli bilgileri onlarla paylaşılmıştır. Sarayda tercümanlık yapmışlardır, dışarıda devleti temsil etmişlerdir ve e önemlisi Dış İşleri Bakanı görevi verilmiştir. Devlet bu bilgileri paylaşmakta bir sakınca

görmemiştir. Ayrıca çeşitli ticari faaliyetlerde buldukları içinde ekonomik olarak refaha kavuşmuşlardır.⁸ Çünkü öteki değildir. Bu hoş görüşü ve anlayış XIX. yüzyılda azınlık isyanlarına rağmen devam etmiştir.

XIX. ve XX yüz yıl Anadolu Kafkaslardan ve Balkanlardan çok sayıda göç almıştır. Bu millet zulümden kaçan herkese kucak açmış ve onu kendisinden bilmiştir. Bu insanlarla evini ekmeğini paylaşmakta hiçbir beis görmemiştir. Tarih boyunca birçok ihanete uğramasına rağmen arkadan hançerlenmesine rağmen hala bugün de zulüm gören yabancılara kucak açmaktadır.

29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilirken tarihten gelen bu hoş görüşü ve anlayış devletin temeli olmuştur. Zaten cumhuriyetin kuruluş temel felsefesi birey ve millet esasına dayandırılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ortaya koymuş olduğu Milliyetçilik ve Halkçılık ilkesi de tarihten getirilen bu eşitliği korumak ve pekiştirmeyi amaçlamıştır. Bir sınıf, kişi veya zümreye ayrıcalık verilmemiştir. Atatürk'ün halkçılık ilkesinin temel felsefesinde eşitlik vardır. Zaten Türklerde tarih boyunca sınıf mücadelesi olmamıştır. Dolayısıyla cumhuriyet kurulurken sınıfsız bir toplum düşüncesi zaten vardı ve yaşıyordu.⁹ Mustafa Kemal " Milletimiz tek bir vücut gibi gösterdiği sarsılmaz birlik ve gayret sayesinde başarıya ulaşmıştır"¹⁰ derken kimseyi ötekileştirmemiştir. Tasada kıvançta bir ve bütün idi. Bu topraklarda vatandaş olarak yaşayan herkes daha önceden olduğu gibi 90. Yıldan beride "eşit" kabul edilmiş, asla kimse ötekileştirilmemiştir. Kamu haklarından faydalanılırken kimsenin kökenine inancı sorulmamıştır. Kimse dilinden inancından ve kökeninden dolayı ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmemiştir. Bu güne kadar kabul edilmiş olan anayasalarımızda da bu açık bir şekilde ifade edilmiştir. 1924, 1961 ve 1982 anayasalarının 69. 12 ve 10 maddelerinde temel hüküm olarak geçmiştir. Bu temel hüküm 1982 anayasasının 10 maddesinde " Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi

düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”¹¹

Bütün bir Türk tarihi incelendiğinde görülecektir ki ne kültürel miras da ve ne de sosyal hayatta asla “zenci” kavramı ve “zencilik uygulaması” olmamıştır. Hatta Türklere sığınan birçok topluluk savaşı dahi göze alarak iade edilmemiştir. Bunun tarihte birçok örneği mevcuttur. Böyle bir yapısı olan bir milletin kendi sınırları içinde yüzyıllardır birlikte yaşadığı bir topluluğa düşmanlık etmesi mümkün değildir. I.Dünya Savaşı öncesi ve savaş esnasında Anadolu’nun birçok yerinde Ermeniler devlete karşı isyan etmişler ve İstiklal Savaşı esnasında ise bazı bölgelerde işgalci güçlerle işbirliği yapmışlardır. İşbirliği yapanların bir kısmı İtilaf devletleri ile birlikte ülkeyi terk ederken gitmeyip burada kalanlar herhangi bir insanlık dışı olumsuzlukla karşılaşmamışlardır. Eşit vatandaş olarak hoş görüş içinde bugüne kadar yaşamışlardır. Türk Milletinin ve tarih boyunca Türk devletlerinin hiç kimseyi dışlamadığı, ötekileştirmedeği ve herkesi eşit kabul ettiği gerçeği içeride ve dışarıda anlatılmamıştır. Maalesef bazı çevreler bu gerçeği ters yüz ederek Cumhuriyetin birilerini ötekileştirdiği tezini sıkça vurgulamaktadır. Bu Türk milletine atılan büyük bir iftiradır. Türk milletinin özelliğini taşıyan Türk Milliyetçileri de bu iftira karşısında yeteri kadar kendilerini savunamamışlardır. Türk Milletinin hoş görüşü insanlık değerine verdiği önem ile ilgili bolca örnekler tarihte mevcuttur. Çünkü bu haslet Türk milletinin doğuşu ile başlamış ve üç kıtaya yayılmış ve hâlâ devam etmektedir.

Türk Milletinin ve tarih boyunca Türk devletlerinin hiç kimseyi dışlamadığı, ötekileştirmedeği ve herkesi eşit kabul ettiği gerçeği içeride ve dışarıda anlatılmamıştır.

Sonuç

Büyük Türk Milleti tarih sahnesine ilk çıktığı andan itibaren dünyayı hakim olma ve yönetme felsefesini benimsemiştir. Bu düşünceyi kültürü ve tarihi ile pekiştirip bütünleştirmiştir. Hangi dönemde olursa olsun insanı kutsal kabul etmiş ve onu Tanrının bir emaneti olarak görmüştür. Bu düşünce doğrultusunda üç kitada feth ettiği topraklarda asla birilerini ötekileştirmemiş, zencileştirmemiş ve asimile etmemiştir. İslam öncesi olduğu gibi İslâmiyet’in kabulünden itibaren ve cumhuriyet döneminde de aynı düşünce devam etmiştir. Millet, bu düşüncesi bugünde kültüründe yaşamakta ve devam ettirmektedir. O nedenle milletin milliyetçilik anlayışı buna uygun ve bunu gerektirmektedir. Ancak milletin bu özellikler anlatılmadığı için veya birileri farklı anlamak istediğinden sanki bu

millet tarih boyunca egemen olduğu bütün topraklarda soy kırım yapmış gibi bir hava oluşturulmaya çalışılmaktadır. Türkler her gittiği yerde yeni zenciler yaratmış gibi propoğanda yapılmaktadır. Türkler tarihleri boyunca hiç kimseyi ötekileştirmemiştir. Ön yargılı olanlar Türk tarihine iyi bakmalıdırlar.

-
- 1 ÖGEL, Bahaeddin (1979), Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara: Kömen Yay., s.32; İbrahim Kafesoğlu; Türk Millî Kültürü, İstanbul: Ötüken Yay., 1997, s.51
  - 2 Ögel, age., s.33
  - 3 Ögel, age., s.232; Kafesoğlu, age.s.238, 239
  - 4 Kafesoğlu, age.s., s.245
  - 5 KÖYMEN, Mehmet Altay (1992), Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Ankara: TTK. Yay. s.332
  - 6 HALAÇOĞLU, Yusuf (1995), Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara: TTK Yay. s.101;Suna Başak Avcılar, "Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme" Osmanlı Ansiklopedisi, C.IV., Yeni Türkiye Yay. Ankara 1999, s.37
  - 7 ERYILMAZ, Bilal (1992), Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, İstanbul: İşaret Yay., s.99
  - 8 KARAL, Enver Ziya (1988), Osmanlı Tarihi, C.VIII, Ankara: TTK Yay., s.483
  - 9 ÜNÜVAR, Süleyman (2008), "Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ve anayasalarımız", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.175, s.64
  - 10 Atatürk Diyor ki, İstanbul: MEB Yay., 1980, s.23
  - 11 KİLİ Suna (2005), vd., Türk Anayasa Metinleri, Ankara: İş bankası Yay., 1985, s.124; T.C. Anayasası, Ankara: Seçkin Yay., s.32

Kaynaklar

- Atatürk Diyor Ki, İstanbul: MEB Yayınları, 1980.
- AVCILAR, Suna Başak (1999), "Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme" Osmanlı Ansiklopedisi, C.IV., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ERYILMAZ, Bilal (1992), Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, İstanbul: İşaret Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1995), Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara: TTK Yayınları.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1997), Türk Millî Kültürü, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya (1988), Osmanlı Tarihi, C.VIII, Ankara: TTK Yayınları.
- KİLİ, Suna (1985), vd., Türk Anayasa Metinleri Ankara: İş bankası Yayınları.
- KÖYMEN, Mehmet Altay (1992), Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Ankara: TTK Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1979), Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara: Kömen Yayınları,
- ÜNÜVAR, Süleyman (2008), "Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ve anayasalarımız", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.175,
- T.C. Anayasası, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005.

ORHUN ABİDELERİ'NDEN ANDIMIZA VATANDAŞLIK KAVRAMI

YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA ŞENEL*

Sosyal bir varlık olan dilin en önemli özelliği toplumdan topluma değişiklik göstermesidir. Zekâ, duygu ve düşünce sistemi bütün insanlarda ortaktır. Ancak, zihin faaliyetlerinin sonucu olan kavramların kelimelerde buldukları karşılıklar, farklılık gösterir. Bu farklılık, toplumların sosyal durumlarına, oturdukları yerlere, iklim şartlarına, geçmişlerine, zaman içinde uğradıkları değişme ve gelişmelere göre, şekil ve işleyiş bakımından değişebilmektedir. Dilde oluşan bu değişim tabiattaki değişimin küçük bir yansıması gibidir.¹

İnsanoğlu tarih boyunca akıp giden bu değişme ve gelişmeler altında sınırı çizilemeyen duygu ve düşüncelerinin ürünlerini en iyi dille aktarabilmiştir. Bu aktarım, sözlü kültürden yazılı kültüre geçmiştir. Türk kültür tarihi içerisinde ise bu tarihsel aktarım, Bengü Taş Bitigi yazıtlarda Tanrı buyurduğu için kağan olan Türk beyleriyle kimlik ve ses bulmuştur.

Kenar kültürlerin taşıdığı bilgiler ışığında Türkler' in anayurdunun M.Ö. zamanlardan beri Orta Asya ve Sibirya sahası olduğu bilinir. Bu sahanın tamamına Uluğ Türkistan adı verilmektedir. Uluğ Türkistan'ın M.Ö. zamanlardan M.S. II. Yüzyıl arasında ortaya çıkan sınırları batıda Azak Denizi – Kazan(İdil-Yayık) ve Kafkasya üçgenidir. Güney sınırı, güney Kafkasya bozkırını, Urmiye gölü çukuru ile Hazar Denizi'nin güney kıyılarına ulaşır. Horasan üzerinden Hindikuş Dağları'nın

* Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Kenar kültürlerin taşıdığı bilgiler ışığında Türkler' in anayurdunun M.Ö. zamanlardan beri Orta Asya ve Sibirya sahası olduğu bilinir. Bu sahanın tamamına Uluğ Türkistan adı verilmektedir.

kuzey yamaçlarını izleyerek Çin'e varır. Doğu sınırı, Çin Duvarı'ndan Kinggan Dağları'na ulaşır. Kuzey sınırları Saha (Yakut) Türkleri ülkesinden başlar Baykal Gölü'nün kuzeyinden geçen tundra kuşağını izleyerek Ural Dağı ile düğümlenir.² Türklerin yaşadığı bu coğrafya, 20-90 doğu boylamları ile 33-65 kuzey enlemleri arasında yer alır. Bu alan, kuş uçuşu, doğudan batıya 6-7 bin, kuzeyden güneye 3 bin kilometre kadardır.³ M.Ö. zamanlardan beri, Türk yurdu olma vasfını taşıyan bu geniş alan ve daha ötesi, Batı kaynaklarında da M.S. VII. yüzyıldan itibaren Turqiya, Türkmen Ülkesi diye geçmeye başlar.⁴

Türk dilinin koruduğu kültürümüzün eski dönemlerini yansıtan Orhun Abideleri bu geniş sahada, mensup olduğumuz insan grubunun, yaşadığı tabiat ortamı veya toprak parçası ile olan ilişkilerini, bu ilişkilere yükledikleri anlamları zamanımıza ulaştırmıştır. Bu ulaştırım, kültürümüzün ve tarihimizin gerçeklerini söylemeye, dünya Türklüğünün varlığından söz etmeye, onlarla ilgilenilmesinin vatandaşlık borcumuz olduğunu anlamamıza imkân tanımıştır. Çünkü tarih, zamanı yeni bir oluşum dönencesine, yeni bir çağ dönüşümüne sokmuştur. Türk hitabet sanatını da bu dönüşüm ortaya çıkarmıştır.

Bu bilgiler ışığında, Köktürkler için üzerinde yaşanan tabiat ortamı, atalarımızın tutmuş olduğu " *yir sub / yer ve su*" tur. Ancak bu ortam sıradan bir toprak parçası değildir. Çünkü burayı " *Üze Türk Tengrisi , Türk iduk yiri subi ança itmiş*" tir. Sözü geçen mukaddes Türk tabiatının, toprağının hududları da abidelerde çizilmiştir. " *İlgerü kün togsık(k)a, birigerü kün ortusıngaru, kurıgaru kün batsıkınga, yurıgaru tün ortusıngaru...*" topraklar, Türklerin yaşama alanı, atalarından yadigâr kalan mukaddes tabiat ortamıdır. Türkler, bu topraklarda yaşmalıdır. Önceki zamanların acı tecrübeleri göstermiştir ki, Türkler için " *İl tutsık yir Ötüken yış ermiş*". Eğer Türk Kağanları Ötüken ormanında oturur, milleti yönetirse " *İlte bung*" asla olmazmış. Bilge Kağan, geçmişin tecrübeleriyle bu noktayı sıklıkla milletine hatırlatır ve onları vatandaşlık görevlerine bağlı olamaya çağırır. " *Ötüken yış olursar, benggü il tuta olurtaçı sen*" diyerek, nerede sürekli yaşaması gerektiğini vurgular. " *Türk iduk yir subi idisiz bolmazun*" diye, düşünülüyor ve isteniyorsa , " *Üze kök tengri asra yağız yir kılındıkda ikin ara kişi oğlu*" nun yaratıldığını ve bunları yönetmek üzere ecdadımızın kağan seçildiğini ve bizden sonra gelenlerin de bu görevi sürdürmeleri için söylediklerimizi akıldan çıkarmamaları gerektiği gerçeğini Bilge Kağan benggü taşa yazdırmıştır.⁵

Ecdadımız ulularınca, sözleri *neng neng* bolsa yazdırtıp dokuttukları ve bize öğüt olsun diye, dikip bıraktıkları sonsuzluk abidelerinde birey – toplum ilişkisinde, toplum ve toplumsal gereksinimler öncelikli olarak yer almıştır.⁶ Tüm bu gereksinimler Türk İl’inde yurdu, hükümdarın şahsi malı gibi keyfine göre tasarruf edilebildiği bir toprak parçası değil, bizzat devlet başkanının korumakla vazifeli bulunduğu bir ata yadigârı haline getirmiştir. Bu durum Orhun Abideleri’nde kağan olma ve vatandaşlık kavramı ile ilgili bilgilerin yer almasını sağlamıştır.

Eğer Türk
Kağanları Ötüken
ormanında oturur,
milleti yönetirse
“ İlte bung” asla
olmazmış.

Türk hayatında kağan olma süreci, üç işlem içinde tamamlanır. Bu sürecin üç işlemde tamamlandığı, yazıtlarda geçen üç farklı fiilin ifade ettiği durumlardan anlaşılmaktadır. Kağan olma süreci ile ilgili bu üç fiil, yazıtlarda: kıl - < veya kış – kış - > , kötür- ve ol- biçimlerinde görünür. Bu fiiller abidelerde belli bir sıra ve düzen içinde verilmez. Çünkü, kağanlık süreci ve kağanlık ideolojisi ile ilgili bilgi ve işlemler, son derece köklü bir gelenek üzerinde varlığını sürdürür. Yazıtlarda, kağanlık süreci ve kağanlık ideolojisi ile ilgili olarak yer alanlar, Türk ulusunun gerçekten bilmesi ve uygulaması gereken vatandaşlık görevleri söz konusu edildiğinde kendini gösterir. *7“ Üze kök tengri asra yağız yir kılındukda ikin ara kişi oğlu kılınmış. Kişi oğlında üze eçüm apam Bumın Kağan İstemi Kağan olur ”* muş. Türklerin yaradılışı ile ilgili inanç ve düşünceleri, kağanlık tarihi ile ilgili bilgileri, kağanın eksiksiz bir biçimde, tüm kişiöğulları için var olduğu anlayışı açıkça iki cümle içinde verilmiştir. Köktürk Kağanlığı, bu bilgilere göre Bumın ve İstemi Kağanlar ile başlamaktadır. Bununla beraber, aynı cümlelerde yer alan ifadelerden, Türklerde yaratılışın ardından kişiöğlü üstüne kağan olma tarihinin başlamış olduğunu, burada, ulu atalar olarak, sembolik biçimde İstemi ve Bumın Kağanların adlarının anıldığını görüyoruz. Bu şekil bir açıklama, hem uzak geçmişin, hem kağanlık soyunun hem de bu milletin eskiliğini ifade etmek için başvurulan bir anlatım biçimi olarak kabul edilebilir.⁸

Orhun Abideleri’nde yer alan *“kişi oğlından üze apam.../kağan olurmuş”* ifadesi, özellikle, kağanın tüm insanların kağanı olması ideolojisi ve tüm insanların üstüne geldiği inancı da, o zamanlarda itibaren Türk toplum bilincinde kendini göstermeye başlamıştır.⁹ Bu abidelerde kağanlar, vatandaşlarına sadece kağanlık yapma düşüncesinde değillerdir. Daha çok “yerin dört bucağı”nın hükümdarı olma isteğindedirler. Bu gücü de kağanı oldukları halkın vatandaşlarından alırlar.¹⁰ Kağan olma yetkilerinin tamamı, Tanrı bağışdır ve bu bağışa kavuşmadan kimse kağan olamaz. Bu bakımdan, Köktürk çağında, Tanrı ve Kağan ilişkisinin varlığı, kesin bir yargı olarak ortaya çıkar.¹¹

Orhun Abideleri’nde Tanrı, her şeye egemendir. O, hem Türk ulusunun koruyucusu; hem de cezalandırıcısıdır. Ve aynı zamanda, verdiği cezayı da

Türk devletinde halkın istekleri törenin uygulanması ile gerçekleşmektedir. “Kanun” manasına gelen *töre*, Eski Türk hukukunun bütünü olup, sosyal hayatı düzenleyen kuralları içerir.

bağışlayıcıdır. Cezalandırdığı zaman, kağansız bırakır, ulusun acı çekmesine yol açar; ama adının ve sanının yok olmasına da müsaade etmez. O zaman yurttaşlara yeniden kağan göndererek bağışlar. Tanrı'nın tüm bu saydığımız özellikleri ve yurttaşlara verdiği yükümlülükler yazıtlarda açık biçimde belirtilir.¹² Ancak yurttaşların şahıslardan ziyade İl'e bağlı oldukları görülmektedir. Bu durum dikkate alındığında, ülkenin nasıl süratle “vatanlaştığı” anlaşılabilir.¹³

Orhun Abideleri'nde halk, yurduna derin bir sevgiyle bağlanmıştır. Üstelik göçebe ve yerleşik bütün öteki kavimlerden farklı olarak Türklerde “ülke” ve “vatan” anlayışı “siyasi istiklal” fikri ile beraber yürümüştür.¹⁴ Çünkü onlar ancak hür ve bağımsız yaşayabileceği toprağı, ülke ve vatan saymaktadır. Bu şartların mevcut olmadığı topraklar kolayca terk edilmektedir.

Türk devletinde halkın istekleri törenin uygulanması ile gerçekleşmektedir. “Kanun” manasına gelen *töre*, Eski Türk hukukunun bütünü olup, sosyal hayatı düzenleyen kuralları içerir.¹⁵

Orhun Abideleri'nde “töre” kelimesi 11 yerde geçmektedir. Bunun 6 sında “İl” ile birlikte kullanılmıştır. Diğer 5 yerde de yine “İl” ile alakası, vatandaşı ile olan münasebeti dolayısıyla.¹⁶

“*Türk budunung atı küsi yok bolmazun tiyin kangım kaganıg ögüm katunug kötürmiş tengri il birigme tengri Türk budun atı küsi yok bolmazun kagan olurtdı erinç. Neng yulsıg budunka olurmadım. İçre aşsız taşra tonsuz yabız yablak budunda üze olurtum... Türk budun için tün udımadım, küntüz olurmadım... Kisre tengri yarlıkazu kutum bar için ülügüm bar için ölçeği budunug tirgürü igittim. Yalın budunung tonlug, çıgany budunung bay kıldım. Az budunung öküş kıtlım. İgar İlligde budunung öküş kıtlım. İgar İlligde budunung baz kıldım, yağısız kıldım. Bunça törüg kazganıp inim Kül Tigin özi ança kergek boldı.*” Bu satırlarda devletin varlığının, töreye bağlı olduğunu görürüz.¹⁷ Yasa kelimesine temel teşkil eden yasa(mak) yapmak fiili ise, Türk kitabe ve kayıtlarında yalnız bir defa geçmiştir. “*Tengri yasar/Tanrı düzenler yapar.*”¹⁸

Aslında bütün bu değer hükümleri, toprağına bakış açısı, tabiat ortamının “*ıduk yir sub*” mertebesine yükselmesi, orada yaşayan Türk ecdadının yarattığı kültür, “yurttaş”lık kavramı ile bağlantılıdır. Dolayısıyla mukaddes il ya da toprağın kendinden dolayı değil, üzerinde yaşayan insanlarca bu seviyeye yükseltildiği görülmüştür. Diğer bir deyişle, bugün “vatan” dediğimiz kavram, üzerinde yaşadığımız bir toprak parçası olmasından öte, bize kim olduğumuzu anlatan, bizi başkalarından ayıran kültürümüzdür.¹⁹

Baba ocağı, ata yurdu, yurt, anayurt, vatan, anavatan... gibi geçmişten günümüze doğru gelen kavramlar bugün Türkler için “*il tutsık yir*” denilen “vatan” ile ifade edilir. “Vatan” ise onu ayakta tutan “vatandaş” ile var olan bir kavramdır.²⁰ Türkçenin tarihi gelişiminde, geçmişimizde yer alan bazı tecrübelerin Orhun Abideleri’ndeki açık ifade şeklini görebiliriz. Bu tecrübeler, bize vatanın ortaya çıkışını “vatandaşlık” kavramı merkezli açıklamada yardımcı olur. Bu anlamda “Yurt tutmak”, “İl tutmak”, “Vatan tutmak” düşüncesi toprakla bütünleşme sürecine gösterir.²¹

Bu süreç Bilge Kağan’ın ağızından dile getirilen ve “Türk” adını taşıyan ilk Türk devletinin yeniden kuruluşunu hazırlayan Kurtuluş Mücadelesi ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu hazırlayan Kurtuluş Savaşı arasında, tarihi şartlardan ve Türk milletinin kendi kültürel özelliklerinden kaynaklanan benzerlikler göstermektedir.²²

Vatan havasını teneffüsle başlayan ilerleyiş, Osmanlı’dan sonra bakışlarını Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu M. Kemal Atatürk’e çevrilmesiyle devam etmiştir. Her köşesinde bir ata hatırası bulunan bu topraklar, özellikle vatandaşlarının başkalarına boyun eğmeksizin yaşadıkları bir yer olduğu için sevilir. Düşüncelerini en uygun zamanda, en güçlü biçimde anlatabilen bu iki lider, eşsiz zekâları ve ele aldıkları konuları en geniş, en derin boyutlarıyla düşünmede gösterdikleri başarılarını, dil ve dili işleme konusunda da göstermişlerdir.

İki büyük devletin kuruculuğunu yapmış olan iki büyük devlet adamının millete olan derin bağlılıkları, millete yükledikleri vatandaşlık görevleri, göstermiş oldukları benzerlik bakımından derin bir içerik benzerliği taşır. Çünkü bu üstün şahsiyetler, milletlerine miras bıraktıkları ülkenin ve devletin sonsuza kadar devam edebilmesinin, vatandaşların görevlerini yerine getirmesiyle mümkün olduğunu taşa yazdıkları ve kaleme aldıkları eşsiz abidelerle anlatmışlardır.²³

Hem Orhun Abideleri’nde hem de Nutuk’ ta yıkılmış ve bağımsızlıklarını kaybetmiş olan bir devleti, yeniden kurma ve teşkilatlandırma işinin vatandaşlarca yapılabileceği konusuna sıkça değinilmiştir. Her ikisi de kendi toplumlarını millet iradesi, özgürlük kavramı ve demokrasi anlayışı içinde bilinçlendirme ve yönlendirme gayreti içindedir. Üstelik bu eserlerde tarihi yapanlar ile yazarlar aynı şahsiyette birleşmiştir. Bu şahsiyetlerden Atatürk Nutuk’ta Türk yurdunun parçalanıp işgal edildiği günlerden başlayarak, Türk tarihinde bir dönüm noktası

Hem Orhun Abideleri’nde hem de Nutuk’ ta yıkılmış ve bağımsızlıklarını kaybetmiş olan bir devleti, yeniden kurma ve teşkilatlandırma işinin vatandaşlarca yapılabileceği konusuna sıkça değinilmiştir.

oluşturan Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve inkılâpların yapılışını anlatmıştır.²⁴

Orhun Abideleri'nde " *Anda kirse inisi kagan bolmuş erinç, oğltı, kagan bolmuş erinç...* " şeklinde devam eden ifadelerle yer alan ülkenin genel durumu Nutuk'ta : " *...Büyük Harb'in uzun seneleri zarfında, millet fakir ve yorgun bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumi'ye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmişler... Bundan başka, memleketin her tarafında anasır-ı Hristiyanıye harfi, celi, hususi emel ve maksatlarının temin-i istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarf-ı mesai ediyorlar.* " ifadeleriyle karşılık bulmaktadır.²⁵

Bu anlamlı yakınlık yıkılan bir devleti yarım yüzyıllık bir esaretten sonra yeniden diriltiren devlet kurucusu Kutlug Kaan ile yaşama hakkı elinden alınmış ve memleketi düşman işgali altına düşmüş bir milleti yeniden hayata kavuşturan devlet kurucusu Atatürk'ü yeniden aynı noktada birleştirmiştir. Ancak, bunların birleştikleri asıl ortak nokta kültürün, bir toplumun sosyal yapısına yön veren ve o topluma kişilik kazandıran değerler bütünü olduğudur. Bu değerler bütünü vatandaşlara, toplum hayatında, ödevler ve yükümlülükler vermektedir. Bu anlamda Nutuk'ta geçen ifadelerin çoğunda davranışlarımızın nasıl olacağı konusunda birtakım emir cümleleri kullanılmıştır.

Bu emirler neleri yapmak ve neleri yapmaktan kaçınmak zorunda olduğumuzu bildirir.

Vatan üzerindeki ilişkilerimizde, bu kuralların emir ve yasaklarına uygun suretle hareket etmek zorunda bulunduğumuzu, aksi halde de birtakım tepkilerle karşılaşacağımızı öğreniriz. Öğrendiklerimiz bize Atatürk'ün Türk toplumuna yönelttiği yüce bildirin anlamını daha bir derinden kavrama olanağı verir. Nutuk, vatandaşlık hak ve görevleri ile ilgili sağlıklı koşulların bütününe yakını içerir. Tüm bu büyük mücadelelerin ulaştığı başarılı sonuçlar, bir yandan yurt ve millet sevgisiyle beslenen üstün yetenek belirtileri, bir yandan da millî ruhun, bu üstün yetenekli kişilerde oluşturdukları kavram alanları olarak dilimize yansımıştır.

Kavram alanlarındaki farklılık İleriş ve Bilge Kağan'ın o zamanki din anlayışından kaynaklanan otorite ve hâkimiyet anlayışını Tanrı'dan aldıklarını ifade etmeleri ile farklılık göstermektedir. Bu devlet anlayışına göre onlara İl'i; yani ülkeyi veren Tanrı'dır. Bu bakımdan yazıtlarda sık sık " *küç birigme tengri / Güç veren Tanrı* " , " *Tengri yarlıkadukın üçün Tengri küç birdükün üçün* " gibi ifadelerle rastlanır. Ancak, millet yine devletin asıl sahibi ve kurucusudur. Atatürk'ün şahsında ve Nutuk'ta ise, artık devlet anlayışı " vatandaş " unsuru ile esas alınmıştır. Atatürk, Nutuk'ta memleketin ve milletin kurtuluşu için ileri sürülen manda ve himaye gibi isabetsiz tedbirleri özetledikten sonra, kendi görüş ve kararının, millî hâkimiyete dayanan bir Türk devleti kurabilmekle mümkün olacağını ifade etmiştir.²⁶ Bu durum Atatürk'te Türk vatandaşları uğruna böyle bir manevi gücün varlığını meydana getirmiştir.

Bu inancına Nutuk'ta " *Yalnız milletin sevgi ve fedakârlığına güvenerek, onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdani görevini devam ettiğini* "

bildirirken daha sonraki yıllarda “ Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun’a çıktığım günde elimde hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım.” diyerek toplumdaki vatan ve vatandaşlık kavramlarına işaret etmiştir. Millî Mücadele, toplumdaki bilinçlenmeye “ vatan “ ve “millet” sevgisine ve “millî irade” kavramına dönüştürerek, Türk toplumuna tekrar millet olma bilincini kazandırmıştır.²⁷

Vatandaşları millet yapan önemli unsurlardan biri de dildir. Atatürk bu önemli hususu “*Millî his ve dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir*”. düşüncesi ile ifade etmiştir. Kaldı ki aynı şekilde Nutuk’ta: “*Biz esasen millî mevcudiyetin temelini millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz.*” diyerek aynı dikkati “vatandaşlık” kavramının içinde yoğunlaştırmıştır.²⁸

Dinamik bir akış halinde olan tarih, aynı kavramları dilimize M. Kemal Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’yle yeniden getirmiştir. Bu bağlamda her çağda dünyanın bilgi düzeyi değişebilir, ancak kelimelere yüklenen ulusal kimliğinin açık ifadesi değişmez. Bu kavramlar bireyin nereye, hangi ulusa ait olduğunun en önemli belirleyicisidir. Çünkü dil, sadece gramer kurallarından ibaret değildir. Ulusun tarih sahnesinde yer almasıyla birlikte etkinliğini gösterir ve ait olduğu toplumun kimliğini belirler. Bu toplumun vatandaşları Türk yönetimlerinde sahip oldukları etnik kimliğe göre farklı tutumla karşılanmazlar.

Kağan ve yöneticiler, kendini, sadece Türk ulusunu yönetmek için değil, dünya düzenini kurmak, ulusları adalet(könilik) ile yönetmek, doyurup giydirmek, düzene koymakla görevli kabul etmiştir.²⁹ Bu anlayış, devlet düzenimizde, vatandaşa hizmet biçiminde sürmüştür. Yönetenle yönetilene, aydınla sıradan yurttaş birleştirip bütünleştiren önemli bir araç olan anadilimiz, bu bağlayıcılığı “soydaşlık bilinci” ile yerine getirmektedir.

Atatürk, Gençliğe Hitabe’sinde gençlerin az gelişme çemberini kırarak gelişme sürecine ulaşmasını sağlayacak, bu türlü bir yönelişin her türlü koşulunu yaratacak ulusal ve yüce bir ülküyü vatandaşlık görevi edinmelerini ister. Hitabenin amaçlarına aykırı düşen görüş ve davranış ise, bilinçsiz bir vatandaşın üstü örtülü belirtisidir. Çünkü Atatürk’ün seslendiği Türk istiklalinin evladı, ana temelleri sonuna kadar

Vatandaşları millet yapan önemli unsurlardan biri de dildir. Atatürk bu önemli hususu “*Millî his ve dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir*”. düşüncesi ile ifade etmiştir.

Orhun Abideleri'nden Andımız' a kadar vatandaş-toplum ilişkisinin dengeli bir halde yürütülerek devletin nasıl daha iyi idare edileceği ve hangi yaklaşımlarla refah toplumunun ortaya konulacağı üzerinde durulmuştur.

korumalıdır. Aksi halde kişilerin üstüne çıkarak topluma hükmeden kendine has bir düzeni, kendine has kuralları olan bir yönetim kaçınılmaz olacaktır. Bu kurallara, bu düzene aykırı davranışlar ve dış müdahaleler gençlerin vatandaşlık bilinci altında sağlıklı yol alışını engeller. Varlıklarını tehlikeye sokar. Bu gibi durumlarda kültür ile birlikte dil de gereken tepkiyi verir. Bu tepki kendini Atatürk'ün yükselen sesinde bulmuştur.

Yapılması gereken, kendini tanımak, sahip olduğu değerler bütününe özelliklerini öğrenmek, üzerinde yaşadığı vatanın sorumluluklarını yerine getirebilmektir. Kendi kültürü ile beslenen her gencin kişiliği güçlenecektir. Bu gençler, yabancı kültürlerin etkisi altında kalmadan, kendi millî kültürünün eksik taraflarını tamamlar. Asıl vazife *“Türk İstiklalini, Türk Cumhuriyetini, ilalebet, muhafaza ve müdafaa etmektir”*. *“Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur”*. *“İstikbalde dahi, seni, bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dâhili ve harici,*

bedhahların olacaktır”.³⁰ Bu suretle her genç bu bedhahlara karşı muafiyet kazanan yapısı ile düşmanların ağırlığı altında ezilmez. Aynı nedenle, ilkelerden birine yönelen herhangi bir saldırıyı da bunların tümüne birden yapılmış gibi görüp, bu şekilde savunmaya geçer. Çünkü *muhtaç olduğu kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur*.

Kişilik kazandıracak ve vatandaş yüce sorumluluklara hazırlayacak sistem, zamanla kültürü taşıyan dilin gelişim evreleri içerisinde Andımız' la karşımıza çıkmaktadır. Bu görev ve sorumluluklar *“Türküme, doğruyum, çalışkanım”*³¹ diye, her sabah seslenen çocuklarla gerçekleşebilir. Kendi toplumunun değerleri ile büyüyecek olan çocuklar *“Küçüklerini korumak, büyüklerini saymak, yurdunu, milletini, özünden çok sevmek”*³² şeklinde belirledikleri hedefleri ile Atatürk'ün açtığı yolda, gösterdiği hedefe durmadan yürüyeceklerine ant içerler. *Varlıklarını Türk varlığına armağan etmeye her an hazır olan Türk evladı, “vatandaşlık bilinci” ile “Ne mutlu Türküm diyene!”*³³ söylemi altında herkesi kucaklamaktadır.

Bu kucaklama 1000 yıla yakın bir zamandır, Anadolu ve Rumeli coğrafyası üzerinde, eski yurtlardan taşınan değerlerle samimiyete dönüşmüştür. Bu nedenle *“Türk vatandaşı”* üzerinde yaşadığı ortamla, toprakla bütünleşmiştir.³⁴ Orhun Abideleri'nden Andımız' a kadar vatandaş-toplum ilişkisinin dengeli bir halde yürütülerek devletin nasıl daha iyi idare edileceği ve hangi yaklaşımlarla refah toplumunun ortaya konulacağı üzerinde durulmuştur.³⁵

İleriş ve Bilge Kağanlarla başlayan milletin bilinçlenmesi, belirli aşamalardan geçerek Atatürk'te zirvesine ulaşmış ve Andımız' da en temel ifadesini bulmuştur.³⁶ Tüm bunlar göstermektedir ki coğrafyadan vatan'a geçiş, insanoğlunun en büyük ama en gurur verici başarısıdır. Bu başarı insana kimliğini, benliğini, kültürünü ve "vatandaş" olma gururunu kazandırmıştır. Üstelik Türkler ata yurtlarından ayrıлып gönüllerinde ve düşüncelerinde taşıdıkları vatani, ancak "vatandaşlık" bilinci ile bugünkü Türkiye üzerinde yeniden kurmuşlardır.³⁷

"Vatandaşlık" bilincine sahip bireyler yetiştirmeyi amaç edinen birikim, her sabah ilköğretim öğrencilerine tekrarlatılan Andımız'da öz şekle ulaşmıştır. Geçmişten süregelen bu ulaştırım, "vatandaş" kavramının gelişmesine rol oynayan öğelerin tümünü bünyesinde taşır

Türkiyenin toplumsal ve insani değerlere "vatandaş" merkezli ulaşabilmesi, Orhun Abideleri'nden Andımız'a kadar geçen zamanı ve bu zamanın getirdiği değerleri iyi anlayan genç kuşaklarla mümkün olacaktır.

1 *Yazının İngilizcesi, Yunanistan'da bildiri olarak sunulmuş ve İngilizce yayımlanmıştır. **Yrd. Doç. Dr Mustafa Şenel, Özgür Aslankılıç**, "The Concept Of Citizenship In Turkish History: From The Orkhon Scripts To Atatürk's Grand National Assembly Opening Speech And Address To Youth", **Second South European And Mediterranean Conference On ' Citizenship, Identity And Culture', Patras- GREECE, 10-11 April,2009, (Identity,Citizenship and Culture:The Challenge, August 2010, Issue 1 (Special Issue) (Editors: Julie-Athena Spinthourakis / Panagiota Papoulia-Tzelepi) Patras/GREECE, p.134-141), Türkçesi daha sonra Eskişehir Valiliği'nin yayımladığı Eski-Yeni Dergisinde, ORHUN ABİDELERİ'NDEN ANDIMIZA (ORHUN ABİDELERİ – NUTUK –ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ – ANDIMIZ) VATANDAŞLIK KAVRAMI (Yıl:5,Sayı:49, Şubat 2013, s. 62-67) adıyla yayımlanmıştır.**

KORKMAZ Zeynep (2005), (ve diğerleri), **Türk Dili ve Kompozisyon**, Ankara: Ekin Yay., s.8

2 YILDIRIM, Dursun (1998), **Türk Bitiği**, Ankara: Akçağ Yay., s.22

3 BURAN Ahmet - ALKAYA, Ercan (2006), **Çağdaş Türk Lehçeleri**, .(5.baskı), Ankara: Akçağ Yays.XIII

4 YILDIRIM,Dursun age.,s.22

5 YILDIRIM,age.,s.135-136

6 YILDIRIM,age.,s.124

7 YILDIRIM,age.,s.102

8 YILDIRIM ,age.,s.102-103

9 YILDIRIM,age.,s.103

10 İLHAN, Nadir "Zamana Hükümdar Olmak", **Türk Dili**, S.590, Şubat, 2001, s.175-176

11 YILDIRIM,age.,s.103

12 YILDIRIM,age.,s.103

13 YENİDOĞAN,Uğur (2005),**Vatandaşlık Bilgisi**,(2.baskı),Trabzon, s.98

14 YENİDOĞAN,age.,s.98

15 YENİDOĞAN,age.,s.101

16 YENİDOĞAN,age.,s.101

17 ERGİN Muharrem (2006),**Orhun Abideleri**, (37.baskı), İstanbul: Boğaziçi Yay s.42-44

18 YENİDOĞAN,age.,s.101

19 YILDIRIM ,age.,s.136

20 YILDIRIM, age.,s.136

21 YILDIRIM, age.,s.137

22 KORKMAZ, Zeynep (1995), "Türk Devlet Kurucuları Olarak Bilge Kağan'dan Mustafa Kemal Atatürk'e",**Türk Dili Üzerine Araştırmalar**,C.2, Ankara: TDK Yay., s.341

23 KORKMAZ, Zeynep age.,C.2s.341

24 KORKMAZ, Zeynep (2007), "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine",**Türk Dili Üzerine Araştırmalar**,C.3, Ankara: TDK Yay., s.463

- 25 KORKMAZ,age.,C.2,s.343-344
26 KORKMAZ,age.,C.2,s.346
27 KORKMAZ,age.,C.2,s.348
28 KORKMAZ,age.,C.2,s.348
29 YILDIRIM,age.,s.24
30 <http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/nutuk/buynutuk/bolum20/index.htm>
31 <http://www.itusozluk.com/goster.php/%F6%F0renci+and%FD>
32 <http://www.itusozluk.com/goster.php/%F6%F0renci+and%FD>
33 <http://www.itusozluk.com/goster.php/%F6%F0renci+and%FD>
34 YILDIRIM,age.,s.142
35 GÜZEL, Abdurrahman (2005), "*Birey, Toplum, Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig*", **Fikret Türkmen Armağanı**, İzmir, s.357
36 KORKMAZ,age.,C.2,s.352
37 YILDIRIM,age.,s.144

Kaynaklar

- BURAN, Ahmet – ALKAYA (2006), Ercan, Çağdaş Türk Lehçeleri, (5.baskı), Ankara: Akçağ Yay
ERGİN, Muharrem, (2006), Orhun Abideleri, (37.baskı), İstanbul: Boğaziçi Yay.,
GÜZEL, Abdurrahman (2005), "*Birey, Toplum, Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig*", Fikret Türkmen Armağanı, İzmir, s.357-360
İLHAN, Nadir, "*Zamana Hükümdar Olmak*", Türk Dili, S.590, Şubat, 2001,s.175-179
KORKMAZ, Zeynep (2005), (ve diğerleri), Türk Dili ve Kompozisyon, Ankara: Ekin Yay.
KORKMAZ, Zeynep (1995), "*Türk Devlet Kurucuları Olarak Bilge Kağan'dan Mustafa Kemal Atatürk'e*", Türk Dili Üzerine Araştırmalar,C.2, Ankara: TDK Yay., s.341-353
KORKMAZ, Zeynep (2007), "*Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine*", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C.3, Ankara: TDK Yay., s.463-469
YENİDOĞAN, Uğur (2005), Vatandaşlık Bilgisi, (2.baskı), Trabzon
YILDIRIM, Dursun(1998), Türk Bitigi, Ankara: Akçağ Yay.
<http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/nutuk/buynutuk/bolum20/index.htm>
<http://www.itusozluk.com/goster.php/%F6%F0renci+and%FD>